

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора філософії з освітніх, педагогічних наук, старшого викладача кафедри журналістики та філології факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету **Наталії Петрівни Пономаренко** на дисертаційну роботу **Марини Вікторівни Головченко** «Розвиток медіаосвіти вчителів України (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття)», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок з планами відповідних галузей науки.

Актуальність дослідження М. В. Головченко визначається трансформаційними змінами, що відбуваються в сучасному інформаційному суспільстві, де медіа відіграють дедалі вагомішу роль у формуванні світоглядних орієнтирів особистості. У цих умовах медіаграмотність, медіакомпетентність постає як необхідний складник професійної компетентності вчителя. Особливої значущості проблема набуває в контексті гібридних загроз, інформаційного протистояння, активної цифровізації освітнього середовища та реалізації засад Нової української школи, що висувають підвищені вимоги до здатності педагога критично працювати з інформацією та медіаконтентом.

Важливість обраної теми підсилюється її узгодженістю з чинною нормативно-правовою базою України, що регламентує розвиток освітньої сфери. Ідеться, зокрема, про Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про медіа», а також про Концепцію впровадження медіаосвіти в Україні та Професійний стандарт учителя. У цих документах акцентовано на необхідності формування медіакомпетентності педагогів як передумови їхньої ефективної професійної діяльності в умовах інформаційного суспільства.

Дослідження органічно інтегрується в сучасний дискурс неперервної педагогічної освіти, насамперед у контексті гармонізації формальної, неформальної та інформальної її складових, що спрямоване на подолання наявних суперечностей між суспільним запитом на високий рівень медіаграмотності вчителя та недостатнім рівнем теоретико-методологічного осмислення шляхів її розвитку, зокрема в історико-педагогічному контексті.

Дисертація є складовою комплексної науково-дослідної теми відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України «Розвиток змісту психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів на компетентнісних засадах» (РК 0123U100447, 2023–2025 рр.). Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (протокол № 7 від 24.06.2016 р.) та узгоджено рішенням Бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 125 від 22.07.2023 р.).

2. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

М. В. Головченко в ході дослідження отримала низку вагомих наукових результатів, що розкривають теоретичні та практичні засади розвитку медіаосвіти вчителів в Україні.

Передусім здійснено цілісний історико-педагогічний аналіз становлення та розвитку медіаосвіти педагогів у визначених хронологічних межах, що дало змогу виявити логіку, етапність і специфіку цього процесу. На основі узагальнення широкого кола джерел обґрунтовано періодизацію розвитку медіаосвіти вчителів, виокремлено ключові етапи та охарактеризовано їхнє змістове наповнення, провідні тенденції й особливості.

Важливим результатом дослідження є визначення комплексу чинників, що вплинули на розвиток медіаосвіти вчителів, серед яких – суспільно-політичні трансформації, цифровізація освіти, діяльність міжнародних і національних інституцій, а також уніфікація нормативно-правових засад, що дозволило розкрити взаємозв'язок між освітніми змінами та широким соціокультурним контекстом.

У дисертації уточнено та розширено понятійно-категоріальний апарат дослідження: запропоновано авторське трактування поняття «медіаосвіта вчителя» (с. 63), конкретизовано зміст суміжних понять, що забезпечує більш чітке теоретичне осмислення проблеми (с. 51-63). Також обґрунтовано міждисциплінарний характер медіаосвіти, її інтеграцію з іншими галузями знань і освітніх, медійних практик.

Суттєвим науковим результатом є виявлення сучасних тенденцій розвитку медіаосвіти педагогів (с. 189-213), зокрема посилення її ролі в системі неперервної освіти, розширення форматів навчання, активізація неформальної та інформальної освіти, а також зорієнтованість на формування критичного мислення й цифрової культури вчителя.

Практичну спрямованість дослідження забезпечує розроблення науково-методичних рекомендацій «Медіаосвіта педагога в Україні: реалії та цінні практики» щодо вдосконалення медіаосвіти педагогів. Запропоновано підходи удосконалення медіаосвіти педагогів в Україні з урахуванням сучасних викликів інформаційного суспільства та закордонного досвіду (ст. 211-214).

Отже, отримані результати становлять цілісну наукову основу для подальшого розвитку медіаосвіти вчителів і можуть бути використані як у теоретичних дослідженнях, так і в освітній практиці.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

У процесі дослідження дисертантка М. В. Головченко отримала нові факти, що розширюють наукові уявлення про становлення й розвиток медіаосвіти вчителів в Україні та конкретизують її історико-педагогічний вимір.

Зокрема, на основі аналізу широкого кола джерел уперше систематизовано емпіричні дані щодо впливу міжнародних організацій, національних освітніх інституцій та громадських ініціатив на розвиток медіаосвіти пвчителів в Україні. Встановлено конкретні форми, напрями та результати цієї взаємодії, що дозволило виявити реальні механізми впровадження медіаосвітніх ідей в освітню практику.

Отримано нові фактичні дані про перебіг і результати всеукраїнських експериментів з впровадження медіаосвіти, зокрема щодо їхніх організаційних моделей, змістового наповнення та впливу на підготовку і професійний розвиток учителів. Це дало змогу уточнити роль експериментальної діяльності як ключового чинника інституалізації медіаосвіти в Україні.

Виявлено та узагальнено фактологічний матеріал, що характеризує розвиток медіаосвіти в системі післядипломної педагогічної освіти, зокрема збагачення програм підвищення кваліфікації, запровадження спеціалізованих курсів і тренінгів, а також активізацію неформальних освітніх практик. Уперше зібрано й проаналізовано матеріали, що відображають участь учителів у цих формах професійного розвитку.

Крім того, встановлено нові відомості щодо еволюції змісту медіаосвіти вчителів, зокрема переходу від фрагментарного включення медіатематик до системного формування медіакомпетентності, орієнтованої на розвиток критичного мислення, інформаційної безпеки та цифрової культури. Узагальнення цих інновацій дозволило окреслити динаміку змін у підходах до підготовки сучасного педагога.

Таким чином, отримані М. В. Головченко нові факти поглиблюють розуміння процесів розвитку медіаосвіти вчителів і створюють емпіричне підґрунтя для подальших наукових досліджень у цій галузі.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, є належним і забезпечується комплексним підходом до організації дослідження, логікою його побудови та використанням взаємодоповнювальних методів наукового пізнання.

Обґрунтованість результатів досягнуто завдяки оперттю на широку джерельну базу, що охоплює нормативно-правові документи України, наукові праці українських і зарубіжних дослідників, матеріали міжнародних організацій, а також результати педагогічних експериментів і практик упровадження медіаосвіти. Це забезпечило всебічний аналіз проблеми та дозволило уникнути однобічності у висвітленні досліджуваних явищ.

Достовірність наукових положень підтверджується використанням адекватних меті та завданням дослідження методів, зокрема історико-педагогічного аналізу, порівняння, узагальнення, систематизації, а також елементів контент-аналізу й інтерпретації емпіричних даних. Поєднання теоретичних і емпіричних підходів сприяло глибшому осмисленню предмета дослідження та аргументованості отриманих висновків.

Логічна послідовність викладу матеріалу, узгодженість між метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження, а також відповідність висновків поставленим завданням свідчать про внутрішню цілісність і завершеність роботи. Кожне з положень дисертації підкріплене аналізом фактичного матеріалу та науковими узагальненнями.

Науково-методичні рекомендації, запропоновані автором базуються на результатах проведеного дослідження, враховують сучасні освітні виклики та узгоджуються з потребами підготовки учителів, їхнього професійного розвитку.

Їх обґрунтованість підтверджується можливістю впровадження в систему підготовки та підвищення кваліфікації вчителів, а також відповідністю сучасним тенденціям розвитку освіти.

Результати наукового пошуку впроваджено в освітній процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/40 від 03.12.2025 р.), Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка № 2937 від 12.11.2025 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (довідка № 01/10-867 від 12.12.2025 р.).

Отже, наукові положення, висновки та рекомендації дисертації є достатньо обґрунтованими, логічно вмотивованими й такими, що мають теоретичну цінність і практичне значення.

5. Значення для науки і практики одержаних результатів.

Експертне оцінювання дисертації дає підстави стверджувати, що дослідження розвитку медіаосвіти вчителів України (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття) є вагомим внеском у розвиток педагогічної науки, зокрема в галузі загальної педагогіки та історії педагогіки. порушена авторкою проблема має міждисциплінарний характер і є надзвичайно актуальною в умовах цифровізації освіти, інформаційних викликів та зростання ролі медіаграмотності й медіакомпетентності у професійній діяльності сучасного вчителя.

Теоретичне значення отриманих результатів полягає в системному узагальненні й осмисленні розвитку медіаосвіти вчителів в Україні, уточненні понятійно-категоріального апарату дослідження, обґрунтуванні чинників, етапів і тенденцій цього процесу. Особливої наукової ваги набуває запропонована авторкою періодизація розвитку медіаосвіти вчителів, що дозволяє цілісно представити еволюцію цього явища в контексті суспільно-освітніх трансформацій. Узагальнення зарубіжного досвіду та визначення провідних тенденцій розвитку медіаосвіти сприяють поглибленню наукових уявлень про інтеграцію медіаосвітніх практик у сучасний освітній простір.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів у системі формальної, неформальної та інформальної освіти педагогічних працівників. Запропоновані авторкою підходи, узагальнення та рекомендації можуть бути використані в ході розроблення освітніх програм, курсів підвищення кваліфікації вчителів, навчально-методичного забезпечення, а також у діяльності закладів вищої та післядипломної педагогічної освіти. Особливу цінність становлять узагальнені матеріали щодо впровадження медіаосвіти в освітній процес, що можуть слугувати методичною основою для формування медіакомпетентності вчителів.

Значущість дослідження посилюється його відповідністю сучасним освітнім реформам, зокрема впровадженню компетентнісного підходу, розвитку цифрової грамотності педагогів, інтеграції медіаосвіти як наскрізної складової освітнього процесу. Отримані результати сприяють підвищенню якості професійної підготовки вчителів, розширенню їхніх можливостей у використанні медіатехнологій та реалізації освітніх інновацій.

Таким чином, теоретичні положення й практичні результати дослідження М.В. Головченко мають вагоме значення для розвитку педагогічної науки й

освітньої практики, сприяють удосконаленню системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації вчителів, а також відповідають сучасним суспільним запитам і викликам.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Результати та висновки дослідження М.В. Головченко доцільно використовувати в різних сферах освітньої та науково-методичної діяльності, що сприятиме підвищенню якості підготовки й професійного розвитку педагогічних працівників.

Насамперед вони можуть бути впроваджені в освітній процес закладів вищої освіти під час підготовки майбутніх учителів. Зокрема, матеріали дослідження доцільно інтегрувати в зміст освітньо-професійних програм, навчальних дисциплін і варіативних курсів, пов'язаних з медіаосвітою, цифровими технологіями та професійною підготовкою педагога. Запропоновані підходи можуть бути використані для оновлення змісту лекційних і практичних занять, розроблення навчально-методичних матеріалів, а також організації самостійної роботи студентів.

У системі післядипломної педагогічної освіти результати дослідження доцільно застосовувати під час розроблення програм підвищення кваліфікації вчителів, тренінгів, семінарів і курсів, спрямованих на розвиток медіакомпетентності, критичного мислення та цифрової культури педагогів. Результати можуть слугувати методичною основою для вдосконалення змісту та форм неформальної й інформальної освіти.

Рекомендації за виконаним дисертаційним дослідженням можуть бути корисними для органів управління освітою та розробників освітньої політики під час підготовки нормативних документів, концепцій і програм розвитку медіаосвіти. Узагальнені в дослідженні підходи до організації медіаосвітньої діяльності можуть бути використані для модернізації освітнього середовища відповідно до сучасних викликів інформаційного суспільства.

Крім того, результати дослідження доцільно застосовувати в науковій діяльності – під час підготовки курсових, кваліфікаційних і дисертаційних робіт, а також у подальших дослідженнях проблем медіаосвіти, педагогічної інноватики та неперервної освіти. Вони можуть слугувати теоретико-методологічним підґрунтям для розроблення нових наукових підходів і моделей підготовки сучасного вчителя.

Таким чином, практичне впровадження результатів і висновків дисертації М.В. Головченко є багатовекторним і охоплює освітню, наукову та управлінську сфери, що забезпечує їх актуальність і затребуваність у сучасних умовах розвитку освіти.

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Аргументованість і доказовість наукових положень, сформульованих у дослідженні М.В. Головченко, забезпечується цілісною логікою викладу матеріалу, системною організацією роботи та чіткою спрямованістю її змісту на досягнення поставленої мети й реалізацію визначених завдань. Дисертація вирізняється продуманою структурою, що включає анотації українською та англійською мовами, вступ, три розділи, висновки до кожного розділу, загальні

висновки, список використаних джерел і додатки. Така побудова забезпечує послідовне розгортання дослідницького задуму – від теоретичного осмислення проблеми до узагальнення результатів і формулювання практичних рекомендацій.

Ознайомлення зі змістом дисертації та науковими публікаціями авторки дає підстави констатувати обґрунтованість обраних методологічних підходів, їх відповідність предмету дослідження та сучасному стану розвитку педагогічної науки. Робота ґрунтується на широкому колі джерел, зокрема законодавчих і нормативно-правових актів України у сфері освіти та медіа, міжнародних документів, а також сучасних українських і зарубіжних наукових праць. Це забезпечує належний рівень теоретичної бази дослідження й підтверджує достовірність отриманих результатів. Зміст анотацій відображає основні положення дисертації, зокрема мету, завдання, наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів, що свідчить про їхню системність і завершеність.

У першому розділі дисертації авторка здійснює ґрунтовний аналіз теоретичних засад розвитку медіаосвіти вчителів в Україні, розкриває стан досліджуваної проблеми в сучасному науковому дискурсі, уточнює понятійно-категоріальний апарат, зокрема дефініції ключових понять («медіаосвіта вчителя», «медіакомунікація», «медіадискурс» тощо). Важливим здобутком є системне визначення чинників становлення й розвитку медіаосвіти вчителів, серед яких діяльність міжнародних організацій, інституалізація медіаосвіти, нормативно-правове забезпечення та реалізація всеукраїнських експериментів. Теоретичні узагальнення базуються на комплексному аналізі наукових джерел і відповідають сучасним тенденціям розвитку освіти.

У другому розділі представлено результати історико-педагогічного аналізу розвитку медіаосвіти вчителів в Україні наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ століття. Особливої уваги заслуговує обґрунтована авторська періодизація цього процесу, що базується на чітко визначених критеріях (законодавчо-регулятивному, інституційно-управлінському, ресурсно-змістовому) та охоплює три етапи: ініціативний, експериментальний і етап масштабування. Доказовість положень забезпечується аналізом розвитку медіаосвіти в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти, що дозволяє всебічно розкрити досліджуване явище.

У третьому розділі здійснено узагальнення зарубіжного досвіду розвитку медіаосвіти (зокрема Польщі, Фінляндії, Швеції), визначено сучасні тенденції та окреслено перспективи розвитку медіаосвіти вчителів в Україні. Авторка переконливо доводить доцільність інтеграції медіаосвіти як наскрізної складової освітнього процесу, підкріплюючи свої висновки порівняльним аналізом різних моделей її реалізації. Це свідчить про глибину аналітичного опрацювання матеріалу та високий рівень узагальнення.

Висновки до розділів і загальні висновки є логічно узгодженими зі змістом роботи, відповідають поставленим завданням і відображають основні результати дослідження. Практичні рекомендації мають прикладний характер, ґрунтуються на отриманих результатах і спрямовані на вдосконалення медіаосвіти вчителів у системі формальної, неформальної та інформальної освіти. Додатки доповнюють

основний текст, містять матеріали, що підтверджують достовірність дослідження та розширюють можливості практичного використання його результатів.

Отже, дисертація М. В. Головченко характеризується високим рівнем аргументованості та доказовості наукових положень, теоретичних висновків і практичних рекомендацій, що забезпечується системністю, логічністю структури, ґрунтовною джерельною базою та комплексним використанням методів наукового пізнання.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Високо оцінюючи наукову цінність, актуальність і практичну значущість дослідження, вважаємо за доцільне висловити окремі дискусійні положення та зауваження, які мають рекомендаційний характер і спрямовані на подальше вдосконалення роботи.

1. У першому розділі дисертації авторкою здійснено ґрунтовний аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження, однак окремі дефініції потребують більш чіткого семантичного відмежування («медіаграмотність», «інфомедійна грамотність», «медіакомпетентність»), що сприяло б уникненню певної термінологічної полісемії та посилює б теоретичну визначеність дослідження.

2. У процесі аналізу наукового дискурсу проблема розвитку медіаосвіти вчителів представлена широко, проте доцільним було б розширити критичний аналіз сучасних зарубіжних досліджень, що дозволило б глибше інтегрувати результати роботи в міжнародний науковий контекст.

3. У другому розділі роботи ґрунтовно проаналізовано розвиток медіаосвіти в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти, проте кількісні показники (наприклад, охоплення педагогів програмами підвищення кваліфікації) могли б бути представлені більш системно та узагальнено у вигляді таблиць або діаграм, що підвищило б наочність викладу матеріалу.

4. Аналіз зарубіжного досвіду у третьому розділі є змістовним і релевантним, однак доцільно було б ширше представити механізми адаптації окреслених моделей до українських реалій, зокрема з урахуванням сучасних викликів цифровізації та воєнного стану.

5. Практичні рекомендації, розроблені авторкою, мають значну цінність, однак окремі з них могли б бути деталізовані з позицій механізмів їх впровадження в діяльність закладів освіти та системи післядипломної педагогічної освіти.

Зазначені зауваження не знижують загальної високої оцінки дисертаційного дослідження, а мають характер наукової дискусії та можуть бути враховані авторкою в подальшій науковій діяльності.

9. Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях.

Основні наукові положення, результати та висновки дисертаційного дослідження достатньо повно й системно відображені в опублікованих працях авторки. Результати дослідження висвітлено у 20 наукових працях (15 – одноосібні), з них: 4 статті у наукових фахових виданнях України; 3 статті у періодичних наукових виданнях держав, які входять до Європейського Союзу; розділ у колективній монографії; науково-методичні рекомендації; 11 публікацій

у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Аналіз поданого списку публікацій свідчить про їх відповідність темі дисертації, логічний зв'язок з поставленою метою та завданнями дослідження, а також поступовість апробації основних ідей.

Дисертантка М. В. Головченко опублікувала низку наукових праць, серед яких статті у фахових виданнях України та зарубіжжя, що відображають ключові аспекти досліджуваної проблеми: теоретико-методологічні засади медіаосвіти вчителів, особливості її розвитку в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти, тенденції та перспективи розвитку, а також аналіз зарубіжного досвіду. Зокрема, у публікаціях висвітлено міждисциплінарні засади розвитку медіаосвіти, питання формування медіакомпетентності педагогів, а також інноваційні підходи до використання сучасних технологій в освітньому процесі.

Важливим є те, що результати дослідження апробовані на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, що засвідчує їхню наукову значущість і відповідність сучасним тенденціям розвитку педагогічної науки. Матеріали апробації відображають окремі аспекти дисертації, зокрема проблеми розвитку медіакомпетентності вчителів, особливості медіаосвіти в різних освітніх середовищах, що підтверджує системність дослідницької роботи.

Крім того, М. В. Головченко підготовано рекомендації, у яких узагальнено результати дослідження та запропоновано практичні шляхи їх упровадження в освітню практику, що свідчить про прикладну спрямованість отриманих результатів.

Загалом можна констатувати, що опубліковані праці в повному обсязі відображають основні результати дисертаційного дослідження, забезпечують їх апробацію в науковому середовищі та підтверджують наукову зрілість авторки.

10. Дані про відсутність текстових запозичень і дотримання академічної доброчесності.

Детальний аналіз тексту дисертаційної роботи, її змісту, висновків уможливив констатувати, що М. В. Головченко дотримується вимог до академічної доброчесності в науковій роботі. Авторка належним чином оформила покликання на опрацьовані джерела, на авторські публікації. Зміст анотації до дисертації суголосна структурі дисертаційної роботи, містить новизну, теоретичне й практичне значення. Анотація не містить інформації, що була б відсутня в тексті роботи.

11. Загальний висновок

Рецензована дисертація Марини Вікторівни Головченко «Розвиток медіаосвіти вчителів України (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття)», подана на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, є цілісним, структурно завершеним і самостійним науковим дослідженням, що вирізняється високим рівнем наукової культури, обґрунтованістю теоретичних положень, достовірністю отриманих результатів і практичною спрямованістю.

Актуальність обраної теми зумовлена сучасними викликами розвитку освіти, цифровізації суспільства та необхідністю формування

медіакомпетентності педагогів як важливої складової їхньої професійної діяльності. У дисертації здійснено комплексний аналіз розвитку медіаосвіти вчителів в Україні, визначено її теоретико-методологічні засади, обґрунтовано авторську періодизацію, узагальнено вітчизняний і зарубіжний досвід, а також окреслено перспективи подальшого розвитку. Наукові положення, висновки й рекомендації є достатньо аргументованими, логічно послідовними та базуються на широкій джерельній базі.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання в системі формальної, неформальної та інформальної освіти педагогічних працівників, у розробленні освітніх програм, навчально-методичного забезпечення, а також у діяльності закладів вищої та післядипломної педагогічної освіти.

З урахуванням актуальності теми, належного науково-теоретичного рівня, повноти викладу результатів, їх апробації та практичної значущості можна констатувати, що дисертація на тему «Розвиток медіаосвіти вчителів України (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття)» відповідає нормативним вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24.07.2013 р. (зі змінами та доповненнями), наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» № 40 від 12.01.2017 р., а її автор – Головченко Марина Вікторівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

**Офіційний опонент –
доктор філософії з освітніх,
педагогічних наук,
старший викладач
кафедри журналістики та
філології
факультету іноземної
філології та соціальних
комунікацій
Сумського
університету**

Наталія ПОНОМАРЕНКО

Підпис *Понамаренко Н. П.*
засвідчую
Доктор Н. Ю. Андрюкова
відділу кадрів